

УДК 81'22'42:82–98:7.045

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.8>

КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У СУЧАСНІЙ ФІЛОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Гажева Інна Дмитрівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Статтю присвячено питанню про співвідношення понять «символ» і «концепт» в сучасній філологічній науці. Систематизовані погляди вчених на природу цих феноменів. Обґрунтовано погляд на позначуване символу як на концепт, адже саме концепт розуміють як одиницю колективної або/ї індивідуальної свідомості, що акумулює в собі інформацію різного виду і різного ступеня узагальнення. Окрім того, в концепті важлива його відкритість для зовнішніх зв'язків з іншими, абстрактнішими концептами, що, зрештою, стикаються із трансцендентальною сферою. Таке розуміння концепту багато в чому співпадає з трактуванням позначуваного символу в рамках найпоширенішої об'єктивістської теорії, значний внесок в розробку якої внесли німецькі романтики, російські символісти, зокрема Вяч. Иванов, О. Лосєв, С. Аверинцев тощо. Однак, якщо в раніше зміст символу трактували як щось невлотиме і містичне, то осмислення його як концепту відкриває можливості для його раціоналізації і формалізації, адже процедура концептуального аналізу ретельно розроблена сучасною філологічною наукою. Завдяки цьому досить детально описана і структура концептів різних типів. Зокрема, визначено, що базовими у концептах постають пропозитивні компоненти, які відносинами аналогії та суміжності пов'язані з іншими смисловими компонентами в структурі концепту. Символічним значенням наділений образ предмета, а не слово, яке його позначає. Символічний образ створюється не в результаті розширення й узагальнення «чуттєвого образу, представленого як поняття», як вважають деякі сучасні дослідники, а в результаті конкретизації «інваріантного образу предмета» шляхом його профілювання або аспектизації. Механізм аспектизації також детально описаний сучасною когнітивною лінгвістикою. Зв'язок між позначувальним і позначуваним у символі мотивований, він також базується на поєднанні відношень подібності та суміжності. Відповідно, символ не тільки позначає щось інше, але і сам є реальним носієм цього іншого.

***Ключові слова:** символ, концепт, образ, поняття, структура, позначуване, позначувальне, профілювання, пропозитивний компонент.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У сучасній науці питання про співвідношення понять «символ» і «концепт» вирішується по-різному. Здебільшого вчені розглядають їх як непересічні, дехто вважає концепт поняттям, ширшим за символ, виокремлюючи у його структурі символічну складову. Останнім часом набуває поширення трактування концепту як позначуваного символу. Однак питання щодо характеру зв'язку між позначуваним-концептом і позначувальним в символі залишається не до кінця з'ясованим. Дискутують також щодо характеру зв'язків між окремими смисловими компонентами в структурі концепту. Окрім того, відомі різні погляди на природу позначувального в символі. Отже, на сьогодні багато важливих питань символології та концептології є такими, що не мають однозначних відповідей. Необхідність їх прояснення обумовлює актуальність наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У філологічній науці концепт і символ мають різну тривалість вивчення. Історія осмислення

символу сягає часів античності. Сучасне розуміння символу як особливого знаку, позначуване якого не може бути до кінця раціоналізоване, загальними рисами сформувалося в епоху романтизму (в працях Ф. В. Шеллінга, А. В. Шлегеля, І. В. Гете, Фр. Крейцера, К. В. Ф. Зольгера, Фр. Мейєра). Значний внесок у розвиток теорії символу зробили французькі і російські символісти, зокрема Вяч. Иванов. Останній у статті [10] обґрунтував об'єктивістську точку зору на символ, згідно з якою змістом символу є абстрактна ідея, не залежна від реципієнта. Кожен митець розкриває її своєрідно, в окремих аспектах і з різним ступенем глибини. Відповідно, символ поєднує людей «спогляданням єдиної для всіх, об'єктивної сутності» [10, 552]. Подальший розвиток об'єктивістська теорія символу знайшла в працях таких видатних вчених, як С. С. Аверинцев, А. Ф. Лосєв.

Основи лінгвістичної теорії символу були закладені в 20-ті рр. ХХ ст. у працях В. В. Віноградова, Б. А. Ларіна тощо. Свій внесок в її розвиток зробили такі вчені, як І. А. Авдєєнко, А. В. Бабайцев, В. І. Карасик, В. В. Колесов,

О. В. Шелестюк, І. А. Якушевич тощо. Проте багато питань в теорії символу і на сьогодні не мають остаточного вирішення, зокрема питання про природу позначувального і позначуваного. Цікаві можливості для їхнього вирішення відкриваються на перетині символології та концептології, яка активно розвивається в філології протягом останніх п'ятдесяти років, зокрема в працях таких вчених, як Н. Д. Арутюнова, С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, А. В. Кравченко, О. С. Кубрякова, С. С. Степанов, Л. О. Чорнейко тощо.

Мета статті – продемонструвати справедливості трактування позначуваного в символі як концепту. Досягнення такої мети обумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**: розглянути основні точки зору на природу структурних компонентів символу; з'ясувати характер зв'язків між позначуваним і позначувальним в ньому; окреслити структуру концепту як позначуваного символу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що структура символу трикомпонентна: позначувальне, позначуване, зв'язка поміж ними. Щодо позначувального в науці все більшої популярності набуває ідея про його неелементарність, яка виходить з концепції Р. Барта [5, 241]. Чималий внесок у її розвиток зробила, зокрема, І. В. Якушевич [22, 40]. Дослідниця виокремила в позначувальному символу такі складові: «1) мовний знак <...>; 2) чуттєвий образ, представлений як поняття; 3) повноцінний художній образ з усіма властивими йому естетичними потенціями» [22, 51]. Причому першу складову (мовний знак) дослідниця характеризує як матеріальне позначувальне, тобто бере до уваги тільки форму слова – «звуко- або букворяд» [22, 47]. Формулювання другої складової – «чуттєвий образ, представлений як поняття» – видається дещо сумнівним. Зазвичай образ і поняття розуміють як категорії, які не зводяться одна до одної, оскільки образ вирізняється цілісністю і простотою, а поняття – структурованістю. «Емоційний образ, представлений як поняття», згідно з І. В. Якушевич, дуже близький до традиційного ЛЗ слова (денотат + сигніфікат). «Наприклад, позначувальне А символу СНІГ (слово «сніг») складається з фонемного ряду <сніг> і двох прямих понятійних значень, що створюють образно-емпіричне уявлення про денотат: 1) «тверді атмосферні опади, що випадають з хмар у вигляді білих зіркоподібних кристаликів або пластівців, що представляють собою скупчення таких кристаликів», 2) «суцільна маса таких опадів, що покриває

будь-який простір» [22, 41]. Положення щодо формування єдиного «образно-емпіричного уявлення про денотат» на основі зазначених понятійних значень суперечить загальноприйнятій в науці думці, згідно з якою поняття формується на основі образу, а не навпаки. Як зазначила Н. Д. Арутюнова, конкретні (ідентифікуючі) назви «відповідають образу предмета чи стереотипу класу. Коли ми чуємо такі назви, як *ялина, ведмідь*, <...>, перед нашим внутрішнім зором передусім постає зовнішній вигляд, картинка, що зображає узагальнений взірць відповідного класу природних чи інших об'єктів. У цьому випадку Б. А. Серебренніков говорить про "інваріантний образ предмета"» [3, 22-223]. За спостереженням дослідниці, дескриптивні ознаки, складові поняття, вводяться до мовлення в тому випадку, коли предмет мовлення не знайомий адресатові і не викликає у нього зорового ефекту [3, 22-223]. Отож, виокремлення «чуттєвого образу, представленого як поняття» як другої складової позначувального символу в концепції І. В. Якушевич видається необґрунтованим. Щодо художнього образу, то саме він, на наш погляд, відіграє роль позначувального в символі. Однак створюється він не в результаті розширення й узагальнення «чуттєвого образу, представленого як поняття», як пише І. В. Якушевич [22, с. 50], а, навпаки, в результаті конкретизації «інваріантного образу предмета» шляхом його профілювання [детальніше: 9].

Загалом ми виходимо з позиції, за якою символічним значенням наділений сам предмет (в широкому сенсі), точніше образ предмета, а не слово: зокрема калина, сприйнята «вживу», або ж калина, зображена на картині, калина як елемент весільного обряду і калина в художньому тексті наділені одним архетиповим значенням жіночності. Таке розуміння символу характерно, зокрема, для представників московської етнолінгвістичної школи. У словнику «Славянские древности» об'єктом опису постає не мова у вузькому сенсі, а мова культури в семіотичному сенсі. Одиницями такої мови постають різні реалії і категорії: вербальні, реальні (предметні), акціональні [18, 8]. При цьому слово має специфічні можливості модифікації образу, який відіграє роль позначувального в символі. У статті [9] на прикладі важливого для творів Достоєвського символу «косих променів призахідного сонця» ми показали, як шляхом профілювання здійснюється така модифікація. Результатом цього процесу слугує конкретизація та індивідуалізація чуттєвого образу як позначувального в символі.

Якщо позначувальне в символі тяжіє до максимальної конкретності, то його позначуване є абстрактною сутністю. Зазначимо, що А. Ф. Лосев визначає її як ідею, С. С. Аверинцев – як сенс, причому обидва вчені говорять про їхню об'єктивність і про неможливість досягнути їх розумом, тобто до кінця раціоналізувати. Наведену точку зору на символ характеризують як онтологічну. Ю. М. Лотман протиставляє такому розумінню позначуваного в символі іншу традицію, в рамках якої «символ визначається як знак, значенням якого є деякий знак іншого ряду або іншої мови» [15, 146]. У цьому випадку «символічне значення набуває підкреслено раціонального характеру і тлумачиться як засіб адекватного перекладу плану вираження в план змісту» [15, 146]. Причому планом змісту слугує дещо архаїчніший і дещо цінніший текст. Зважаючи на зазначене, Ю. М. Лотман кваліфікує символи як механізми пам'яті культури, що переносять «тексти, сюжетні схеми і інші семіотичні об'єкти з одного пласта культури в інший» [15, 148]. Наприклад, розглядаючи символічний образ Настасії Пилипівни в романі «Діот», Ю. М. Лотман зазначає, що до його змісту залучені інші образи-символи: камелії (відсилання до «Дами з камеліями» О. Дюма), Сусанни (відсилання до картини Рембрандта "Сусанна і старці") і жінки-грішниця (про яку Христос сказав: "Хто з вас без гріха, перший кинь у неї камінь" і відмовився засудити: "І Я не осуджую тебе; іди, і віднині більше не гріши" (Ін. 8, 7-11)) [15, 157]. Очевидно, що смисли, які стоять за цими образами, дещо прояснюють символічне значення образу Настасії Пилипівни, хоча він у своїй останній глибині залишається загадкою. Очевидно також, що на перетині цих смислів формується концепт зганьбленої чистоти, пов'язаний з концептами дитинства, хвороби, смерті і прощення. Сам Ю. М. Лотман не пише про це, аналізуючи лише найближчий культурологічний пласт у значенні символу. Однак символ, згідно з Вяч. Ивановим, подібний до сонячного променя: він «прорізує всі плани буття і всі сфери свідомості і знаменує в кожному плані інші сутності» [10, 536]. Відповідно, в ньому можна читувати тільки найближчу інформацію, зокрема інтертекстуальну, а можна – і віддаленішу. У світлі цього виправданою і плідною постає ідея трактування позначуваного символу як концепту, адже саме концепт у сучасній науці розуміють як одиницю свідомості (колективної або індивідуальної), яка акумулює в собі інформацію різного виду і різного ступеня узагальнення. Окрім того, в концепті важлива його

відкритість для зовнішніх зв'язків з іншими, дещо абстрактнішими концептами, що, зрештою, часто стикаються зі сферою трансцендентального.

Трактування позначуваного символу як концепту наведено у працях І. А. Авдеєнко [1], А. В. Кравченко [15] тощо. Однак це не єдиний погляд на співвідношення понять «символ» і «концепт». У праці Н. А. Афанасьєвої під символом розуміється складне польове утворення, ядром якого слугує концепт [4]. Водночас учені В. І. Карасик [11], В. В. Колесов [12], І. М. Сербрянська [17] та інші вважають концепт дещо ширшим поняттям, ніж символ, і вирізняють у структурі першого символічну складову. Проте такий погляд на співвідношення символу і концепту вважаємо нелогічним, оскільки символ є двосторонньою одиницею.

Зазначимо, що І. А. Авдеєнко виходить з протиставлення концепту і поняття, вважаючи, що поняття є позначуванним знака, а концепт – символу. При цьому концепт ширший за поняття, до його складу входять різні види інформації (асоціації, оцінки). Дослідник визначає його як «мережу відносин поняття з іншими семантичними одиницями» [1, 15]. Відповідно, якщо знак спрямований на розмежування понять, то символ – на стягування пов'язаних між собою понять або інших видів інформації в єдиний семантичний комплекс. Отже, знаки розділяють уявлення про світ, а символи, навпаки, об'єднують в більш-менш великі одиниці і, зрештою, – в єдине ціле. Важливим у плані кореляції з філософською традицією осмислення символу видається висновок: «Якщо розуміти світ як об'єкт, в якому все пов'язано, семантика будь-якого символу врешті висловлює все уявлення про всевіт, про світоустрій, про минуле, сьогодення і майбутнє» [1, 15].

У своїй статті І. А. Авдеєнко піднімає питання щодо характеру зв'язку між позначувальним і позначуваним, з одного боку, і щодо характеру зв'язків у структурі самого означуваного. При цьому дослідник відштовхується від ідеї Р. Й. Якобсона стосовно суміщення іконічного (метафоричного, заснованого на схожості) й індексального (метонімічного, заснованого на суміжності) зв'язків між позначувальним і позначуваним у символі. Ця ідея, що не знайшла гідного розвитку в сучасній науці, заслуговує на особливу увагу. Наприклад, розглядаючи рядки з російської весільної пісні: «Не ретив конь ко двору прискакивал // Доброй молодец к сеничкам привораживал. // Василий к терему прихаживал», Р. Й. Якобсон зазначає, що конь нареченого постає символом

його мужності. Символізм образу створений за рахунок неоднозначності семантичних зв'язків між двома компонентами: добрим молодцем і конем. З одного боку, очевидна аналогія між нареченим і конем, а з іншого, кінь виступає як «частина вершника», тобто тут проявляються також відносини суміжності [21, 219-220]. «Отже, «настирливий кінь», що з'являється в попередньому рядку в тій же самій метричній і синтаксичній позиції, що і «добрий молодець», постає водночас як якась подібність до молодця і як його приналежність» [21, 220]. Міркування Р. Й. Якобсона корелюють з висновками філософів-філологів, за якими символ не тільки позначає щось інше, але і сам є реальним носієм цього іншого. До схожих висновків приходить Ю. М. Лотман: «Символ відрізняється від конвенційного знака наявністю іконічного елемента, певною схожістю між планами вираження і змісту. Відмінність між іконічними знаками і символами може бути проілюстрована антитезою ікони і картини. У картині тривимірною реальністю представлена двовимірним зображенням. Однак неповнота проєктивного плану вираження на план змісту приховується ілюзійним ефектом: глядача прагнуть переконати у повній подібності. В іконі (і символі загалом) непроєктивність плану вираження на план змісту входить в природу комунікативного функціонування знака. Зміст лише мерехтить крізь форму, а форма лише натякає на зміст. В цьому відношенні можна говорити про злиття ікони з індексом: вираз вказує на вміст тією самою мірою, в якій зображує його» [15, 160]. Варто зауважити, що ідея про суміщення відносин подібності та суміжності щодо характеру зв'язку між позначувальним і позначуваним у символі не знайшла широкого застосування на практиці, зокрема в конкретних описах функціонування символу в художньому тексті. Зазначимо, що І. А. Авдєєнко, який актуалізував цю ідею, відхилив її, постулюючи наявність відносин подібності та суміжності між смисловими компонентами в структурі позначуваного в символі, тобто у структурі концепту. Проте зв'язок між позначувальним і позначуваним, на його думку, має у символі конвенціональну природу. Однак точка зору Якобсона-Лотмана про злиття в символі ікони й індексу видається обґрунтованішою. Видається, що поєднання подібності та суміжності, зважаючи на їхню універсальність, притаманне і відносинам позначувального-позначуваного, і відносинам між елементами всередині позначуваного, тобто концепту. Наприклад, у статті [7] ми виявили ланцюжково-радіальну структуру

концепту «гра», всередині якого окремі значення (гри в гру, сценічної гри і гри на музичному інструменті) пов'язані між собою, а також з прототипною ситуацією «дитячої гри» подібними відносинами, головним чином – відносинами суміжності.

Загальноновизнаною в сучасній науці є ідея щодо складності структури концепту. Дослідники, зазвичай, вирізняють у ній кілька якісно відмінних складових: образну, понятійну, ціннісну, етимологічну, історичну, аксіологічну тощо. Зазначимо, що спочатку концепт розуміли як абстрактну ідею або суму уявлень про певну нематеріальну сутність, виражену, здебільшого, ознаковими іменами. Ці уявлення відображені, здебільшого, у мові і можуть бути експліковані шляхом аналізу найуживаніших контекстів слова. Саме на аналізі сполучуваності слова і ґрунтується один з варіантів концептуального аналізу [7; 8; 19; 20]. Однак з точки зору когнітивної, суб'єктивістської семантики, виправдане використання методу концептуального аналізу не тільки для опису абстрактних назв, але і конкретних. Адже якщо трактувати значення не як окремий предмет, що стоїть за словом, не як сукупність предметів окремого класу і не як об'єктивне поняття, утворене сумою інтегральних та диференціальних ознак предмета (референційна, екстенціональна і найпоширеніша інтенціональна модифікації об'єктивістської теорії значення), а як концепт (варіант уявлень про предмет), що існує в нашому розумі, то полярність семантики назв конкретних і абстрактних у певному сенсі нівелюється, і конкретні назви також стають доступними для концептуального аналізу. Як відомо, підхід до назв натурфактів і артефактів як до концептів реалізований у дослідженнях А. Вежбицької, зокрема в її доволі відомій праці «Лексикографія та концептуальний аналіз» [6]. Методологічно близькими до досліджень А. Вежбицької є етнолінгвістичні студії представників школи М. Толстого, а також є. Бартмінського.

Осмилення досвіду зазначених дослідників дає змогу відповісти на принципове питання, яке не завжди експлікують: чи всі конкретні назви можна вважати назвами концептів? Заслуговує на увагу в цьому плані міркування Н. Д. Арутюнової: «Аналіз значення (вживання) ідентифікуючих назв не дорівнює аналізу відповідного поняття, і було б марно шукати в їх вживанні розгадку інтуїтивних, стихійно сформованих концептів, як це робиться щодо таких категорій, як причина, час, вічність і ін. У вживанні таких слів, як ... *вина, виправдання, совість, хороший, правильний*

тощо, можна шукати ключ до етичних уявлень народу, але з уживання слів *миша*, *слон*, *носоріг* не можна витягти наївною картини фауни. Як тільки ці слова отримують метафоричне застосування, тобто предикативізуються, вони виявляють якщо не уявлення, то певне ставлення до тих чи інших категорій природних об'єктів, їх сприйняття, пов'язані з ними забобони тощо» [3, 198]. Як бачимо, в наведеному міркуванні назви конкретні і абстрактні, відповідно до настанов об'єктивістської семантики, категорично поляризуються, тим часом у лінгвістиці останніх десятиліть, як зазначено, бере верх точка зору, згідно з якою ці групи слів не розділені непрорідною стіною. Безперечно, існують конкретні назви, з уживання яких складно вивести систему культурно-обумовлених уявлень про позначену реалію. Наприклад, дивно було б говорити про концепт зубної щітки, зошита, кулькової ручки. Адже ці назви мають малий «культурний вік» і, відповідно, практично не залучені до традиційної культури, до фольклорних та літературних текстів. Однак саме в рамках таких текстів у словах розвивається якісно-характеризуюча функція, яка дає змогу виявляти пов'язану зі словом культурну інформацію.

Осмыслиючи можливості використання методу концептуального аналізу в народній культурі, С. Є. Нікітіна писала про те, що слова духовної культури не утворюють у ній особливого мовного пласта, насамперед, тому що позначені ними нематеріальні сутності мають здатність до матеріалізації, втілення. Наприклад, душа, що розлучається з тілом, вилітає з нього пташкою; дівоча воля, матеріалізована в головному уборі, змивається в лазні і вилітає з банного віконечка. Усе це, на думку дослідниці, не просто поетичні образи, а народні уявлення про світ, що організують повсякденне людське життя. З іншого боку, «народний менталітет з його високим ступенем семіотичності вводить матеріальні предмети в світ духовних сутностей (наприклад, димохід в народних уявленнях є каналом спілкування з потойбічним світом) [16, 117]. Відповідно до цього, С. Є. Нікітіна долучає до складу концептів народної культури як слова абстрактної, так і слова конкретної семантики. У статті [8] ми

свого часу розкрили концептуальний зміст таких семіотизованих у рамках української народної культури реалій, як черевик, очіпок і пацюк, на основі аналізу вживання їхніх назв в текстах обрядового і необрядового фольклору. Результати здійсненого концептуального аналізу дали змогу виявити функції зазначених символів у «Вечорах на хуторі ...» М. В. Гоголя.

Один із важливих висновків теорії концепту полягає в тому, що в його структурі головне місце посідає пропозитивна (предикативна) ознака. Зокрема, в ЛЗ слова «очіпок» архісемою є поняття «головний убір», а у відповідному концепті – «заміжжя». В ЛЗ слова «дерево» архісемою є семантичний компонент «рослина». Однак якщо розглядати дерево як елемент мови культури, то головним компонентом його позначуваного слугуватиме ідея здійснення зв'язку між землею і небом і пов'язаний з ним відносинами суміжності концепт сходження.

Пропозитивність позначуваного в символі проявляється у конструкціях, де слово «символ» виконує функцію реляційного предиката. У в такому контексті, як зазначила Н. Д. Арутюнова, «його найближчим синтаксичним партнером є іменник непередметного значення. Якщо образ спирається на предметний світ, то символ переніс точку опори в світ смислів, пор.: *образ матері і символ материнства, образ героя і символ героїзму*» [3, 342]. Такі пропозитивні концепти відіграють у позначуваному символу роль базового компонента, який різними зв'язками (аналогії, суміжності) пов'язаний з іншими смисловими компонентами. І всі вони, своєю чергою, пов'язані тими ж відносинами (подібності та суміжності) з позначувальним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розуміння позначуваного символу як концепту є плідним та перспективним для сучасної філологічної науки. Таке розуміння позбавляє символ традиційного містичного ореолу і дає змогу раціоналізувати, формалізувати і впорядкувати ті смислові пласти, що стоять за ним, адже сучасною наукою розроблено процедуру концептуального аналізу в різних його варіантах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеенко И. А. К вопросу о символе как конвенциональном знаке особого рода // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2013. № 1 (19). С. 15–17.
2. Аверинцев С. С. Символ // Краткая литературная энциклопедия: в 9-и т. М.: Советская энциклопедия, 1971. Т. 6. С. 826–831.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. I–XV, 896 с.
4. Афанасьева Н. А. Символы как семиотические концепты языковой модели мира М. Цветаевой : дис. ... канд. филол. наук. Череповец, 2001. 169 с.

5. Барт Р. Миф сегодня // Избранные работы : Семиотика. Поэтика. М.: Изд-во имени Сабашниковых, 2004. С. 72–130.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1997. 416 с.
7. Гажева И. Д. Опыт концептуального анализа имени *игра* // Филологические науки. НДВШ. Москва, 2000. № 4. С. 73–82.
8. Гажева И. Д. Украинизмы как имена культурных концептов в «Вечерах на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. Запоріжжя. 2011. № 1. С. 137–143.
9. Гажева И. Д. Структура символа и механизмы символизации в художественном тексте // Мова. 2020. № 34. С. 32–42.
10. Иванов Вяч. И. Две стихии в современном символизме // Вяч. И. Иванов. Собрание сочинений. Т.2. Брюссель, 1974. С. 536–561.
11. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. С. 166–205.
12. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ // Вестник СПбГУ / гл. ред. Т. В. Семенова. 1992. Серия 2. Вып. 3. № 16. С. 30–40.
13. Кравченко А. В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. Иркутск, 2001. 260 с.
14. Лосев А. Ф. Символ // Философская энциклопедия: В 5 т. М.: Сов. энцикл., 1965. Т. 5. С. 10–11.
15. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры // Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. М.: «Языки русской культуры», 1996. С. 146–160.
16. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание. М.: Наука, 1993.
17. Серебрянская І. М. Символічний компонент у структурі концепту «лелека» (на матеріалі творів М. Стельмаха) // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2008. Вип. 26. С. 88–92.
18. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. М.: URSS, 2010. 368 с.
19. Чернейко Л. О. Гештальтная структура абстрактного имени // Филологические науки. 1995. № 4. С. 73–83.
20. Чернейко Л. О. Долинский В.А. Имя *судьба* как объект концептуального и ассоциативного анализа // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1996. № 6. С. 20–41.
21. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / пер. с франц. И. А. Мельчука // Структурализм: «за» и «против»: сб. статей / под ред. Е. Я. Басина, М. Я. Полякова; сост. М. Я. Полякова. М.: Прогресс, 1975. С. 193–230.
22. Якушевич И. В. Семантико-семиотическая модель символа и его языковое варьирование в поэтическом тексте (на материале поэзии XIX–XX вв.). Дис. ... докт. филологич. наук: 10.02.01. Москва, МГПУ, 2016. 562 с.

REFERENCES

1. Avdeenko, I. A. (2013). K voprosu o simvole kak konvencional'nom znake osobogo roda, Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki [On the question of the symbol as conventional sign of a special kind, Philological sciences. Questions of theory and practice], No. 1 (19), p. 15-17 [in Russian]
2. Averintsev, S. S. (1971). Simvol khudozhestvennyj, Kratkaja literaturnaja jenciklopedija: v 9-i t., T.6 [Artistic Symbol, Concise Literary Encyclopedia: in 9 volumes, Vol. 6], Soviet encyclopedia, pp. 826–831 [in Russian]
3. Arutyunova, N. D. (1999). Jazyk i mir cheloveka [Language and the world of man], Moscow, I-XV, 896 p. [in Russian]
4. Afanasyeva, N. A. (2001). Simvoly kak semioticheskie koncepty jazykovej modelimira M. Cvetaevoj: dys. ... kand. filol. nauk. Cherepovec [Symbols as semiotic concepts of the language model of M. Tsvetaeva], Cherepovets, 169 p. [in Russian]
5. Barthes, R. (2004). Mif segodnja, Poetics. Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika [Myth today, Selected works: Semiotics], Publishing house named after Sabashnikovs, Moskva, pp. 72–130. [in Russian]
6. Vezhbickaja, A. (1997). Jazyk. Kul'tura. Poznanie [Language. Culture. Cognition]. M.: Russkie slovari, 416 p. [in Russian]
7. Gazheva, I. D. (2000). Opyt konceptual'nogo analiza imeni igra [Experience of conceptual analysis of the name of the game] // Filologicheskie nauki. NDVSh. Moskva, 2000. № 4. pp. 73-82 [in Russian]
8. Gazheva, I. D. (2011). Ukrainisms as names of cultural concepts in "Evenings on a farm near Dikanka" by N. V. Gogol [Ukrainizmy kak imena kul'turnyh konceptov v «Vecherah na hutore bliz Dikan'ki» N. V. Gogolja] // Visnik ZNU. Filologichni nauki. Zaporizhzhja. № 1, pp. 137–143 [in Russian]
9. Gazheva, I. D. (2020). Struktura simvola i mehanizmy simvolizacii v hudozhestvennom tekste [The structure of symbol and symbolization mechanisms in fiction] // Mova. № 34. pp. 32-42 [in Russian]
10. Ivanov, Viach. I. (1974). Dve stihii v sovremennom simvolizme, Sbranie sochinenij [Two Elements in Contemporary Symbolism, Collected Works]. V.2. Brussels, pp. 536-561 [in Russian]

11. Karasik, V. I. (2002). Kul'turnye dominanty v jazyke, Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs [Cultural dominants in language, Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse], Volgograd: Peremena, pp. 166–205 [in Russian]
12. Kolesov, V. V. (1992). Koncept kul'tury: obraz – ponjatie – simvol, Vestnik SPbGU [The concept of culture: image - concept – symbol, Vestnik of Saint-Petersburg University], Series 2, No. 16, pp. 30–40 [in Russian]
13. Kravchenko, A. V. (2001). Znak, znachenie, znanie. Ocherk kognitivnoj filosofii jazyka [Sign, meaning, knowledge. Essay on the cognitive philosophy of language]. Irkutsk, 260 p. [in Russian]
14. Losev, A. F. (1965). Simvol, Filosofskaja jenciklopedija: V 5 t. [Symbol, Philosophical Encyclopedia: In 5 volumes], Moskva: Sov. encycl., pp. 10-11 [in Russian]
15. Lotman, Yu.M. (1996). Vnutri mysljashchikh mirov. Chelovek - tekst - semiosfera - istoriia [Symbol in the system of culture, Inside the thinking worlds. Man - text - semiosphere – history], Moskva: Languages of Russian culture [in Russian]
16. Nikitina, S. E. (1993). Ustnaja narodnaja kul'tura i jazykoe soznanie [Oral folk culture and linguistic consciousness]. Moskva: Nauka [in Russian]
17. Serebryanska, I. M. (2008). Symvolichnyy komponent u strukture kontseptu «leleka» (na materialy tvoriv M. Stel'makha), Ljnhvistychni doslidzhennja: zb. nauk. prats' [The symbolic component in the structure of the concept "leleka" (on the materials of M. Stelmakh's works), Linguistic Research: Collection of Scientific Papers], Vyp. 26, Kharkiv, pp. 88–92 [in Russian]
18. Tolstaya, S. M. (2010) Semanticheskie kategorii jazyka kul'tury: Oчерki po slavjanskoj jetnolingvistike [Semantic Categories of Language and Culture. Essays on Slavic Ethnolinguistics], Moskva: Knizhnyy Dom «LIBROCOM», 368 p. [in Russian]
19. Chernejko, L. O. (1995). Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni [Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni] // Filologicheskie nauki. № 4. P.73-83 [in Russian]
20. Chernejko, L. O. (1996). Dolinskij V.A. Imja sud'ba kak obekt konceptual'nogo i asociativnogo analiza [The name fate as an object of conceptual and associative analysis] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9. Filologija. № 6. P. 20-41 [in Russian]
21. Jakobson, R. O. (1975). Lingvistika i poetika, Strukturalizm: «za» i «protiv» [Linguistics and poetics, Structuralism: for and against], Moskva: Progress, P. 193–230. [in Russian]
22. Yakushevich, I. V. (2016). Semantiko-semiotičeskaja model' simvola i ego jazykoe var'irovanie v pojetičeskom tekste (na materiale poezii XIX-XX vv.): Dis. ... dokt. filologich. nauk: 10.02.01 [Semantic-semiotic model of a symbol and its linguistic variation in a poetic text (based on the poetry of the 19th-20th centuries): Thesis], Moskva: MGPU, 562 p. [in Russian]

CONCEPT AND SYMBOL IN MODERN PHILOLOGY

Gazheva Inna Dmytrivna

Candidate of Philological Sciences,

Docent of the Ilarion Svientsitskyi Department of Slavic Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Str. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine

The article is devoted to the issue of the relationship between the notions of "symbol" and "concept" in modern philology. The views of scholars on the nature of these phenomena are systematized. The view of the denoted symbol as a concept is substantiated, since the concept is understood as a unit of collective and/or individual consciousness, which accumulates information of different types and different degrees of generalization. In addition, the openness of the concept to its external relations with other, more abstract concepts, which ultimately face the transcendental sphere, is important. This interpretation of the concept largely coincides with the explication of the denoted symbol in the framework of the most common objectivist theory, a significant contribution to the development of which was made by German romantics and Russian symbolists, such as Vyacheslav Ivanov, Aleksei Losev, Sergey Averintsev, et al. However, when previously the content of the symbol was interpreted as something elusive and mystical, understanding it as a concept opens up opportunities for its rationalization and formalization, since the procedure of conceptual analysis is carefully developed by modern philology. Due to this, the structure of concepts of different types is described in detail. In particular, it is determined that the propositional components are basic in the concepts, and they are related by analogy or adjacency to other semantic components in the structure of the concept. The symbolic meaning is given to the image of the object, not to the word that denotes it. The symbolic image is created not as a result of expansion and generalization of the "sensory image presented as a notion", as some modern researchers believe, but as a result of concretization of the "invariant image of the object" by profiling or aspectisation. The mechanism of aspectisation is also described in detail in modern cognitive linguistics. The connection between the signifier and the signified in the symbol is motivated, it is also based on a combination of analogy and adjacency. Accordingly, the symbol not only signifies something else but is itself the real carrier of that other thing.

Key words: *symbol, concept, image, notion, structure, signified, signifying, profiling, propositional component.*